

PETAR NOVAK
agronom - entomolog
- povodom 125. obljetnice rođenja

Djelo Petra Novaka veliko je. Ipak, za bolje sagledavanje, poželjno je razmotriti ga u svjetlu ondašnjih prilika i osoba koje je slijedio te s kojima se družio i surađivao.

Mnogi su stranci rado dolazili u naše primorske krajeve, kao - uostalom - i danas, pa je već u ono vrijeme bila razvijena suradnja u entomološkim istraživanjima.

Na životno opredjeljenje Petra Novaka utjecao je, nesumnjivo, njegov otac **Ivan Krstitelj** (Giam Battista) **Novak**. On je rođen u Hvaru 1848. god., gdje je i umro 1883. god. doživjevši samo 45 godina. Bio je učitelj hrvatskog i talijanskog jezika na Njemačkoj vojnoj školi u Zadru. Iako samouk, intenzivno se bavio botanikom, paleontologijom i arheologijom, a posebno entomologijom. Sastavio je paleontološku zbirku (90 primjeraka), među njima je fosil gmaza *Aigialosaurus dalmatinus*, dug jedan metar i dijelovi jedne nove vrste gmaza prozване po njemu *A. novaki*. Zbirka je prodana Geološkom muzeju u Münchenu, a dio arheološke zbirke nalazi se u Arheološkom muzeju u Zadru. Od velike zbirke kukaca, kornjaše je preuzeo njegov sin Petar, a ostali kukci prodani su opatu Gabrielu Stroblu u Admontu u Štajerskoj, koji je i sam istraživao kukce po Dalmaciji i drugdje. Herbarij otoka Hvara prodan je u Švedsku.

Ivan Novak najprije je objavio *Rukovodnik o gospodarstvu za pučke učitelje i prijatelje poljodjelstva* u Narodnom listu u Zadru 1884. god. u kojemu su navedene najvažnije vrste štetnih kukaca. Kasnije je objavio tri rada o fauni kukaca otoka Hvara, prema tadašnjim običajima na talijanskom jeziku (Beč, 1888; Zagreb, 1890. i 1892-94). Ivan Novak utvrdio je na otoku Hvaru ukupno 72 vrste skakavaca (Orthoptera), 2 vrste žohara (Blattaria), 11 vrsta vodenih konjica (Odonata), 5 vrsta drvnih ušiju (Psocoptera) i jednu vrstu termita (Isoptera). Među njima veći je broj za znanost novih vrsta, a neke od njih su endemi. Njegovim je imenom prozvano 17 vrsta kukaca i novi rod

dvokrilaca *Novakia*. Podaci Ivana Novaka smatraju se prvim vjerodostojnim podacima o entomofauni otoka Hvara.

Uz takvoga oca, sin **Petar** nužno je bio u prilici baviti se kukcima. Petar se rodio 17. studenoga 1879. god. u mjestu Vrbanj na Hvaru. Već kao dječčić od četiri i pol godine pratio je oca u šetnji i pomagao u skupljanju kukaca. Još u to doba jednom je prilikom mrežom uhvatio neku stjenicu za koju se kasnije ustanovilo da je nova vrsta te je prozvana njegovim imenom. Gimnaziju je polazio u Zadru, a 1900. god. završio je Kr. gospodarsko i šumarsko učilište u Križevcima. Službovao je kao vinogradarski inspektor u Splitu (u to doba radilo se na obnovi vinograda koji su krajem 19. stoljeća stradali od filoksera). Od 1924. god. djelovao je kao entomolog u Poljoprivrednoj kontrolnoj i oglednoj stanici u Splitu sve do umirovljenja 1937. god. No, od 1940. god. bio je honorarni suradnik Prirodoslovnog muzeja i Zoološkog vrta na Marjanu u Splitu, a od 1946. do 1952. god. upravitelj. Niz godina bio je suradnik Fitosanitetske stanice u Splitu te Instituta za zaštitu bilja u Beogradu do 1965. god., pa je prema tome njegov radni staž trajao 65 godina. Umro je 17. ožujka 1968. god. u Splitu u 88. godini života.

Živio je teško. Bez oca ostao je kad mu je bilo 14 godina i peteročlana je obitelj ostala u siromaštvu. Zbog toga Petar nije mogao studirati na visokim školama. Jednom je, čak, - pripovijedao je kasnije - bio prisiljen pješice krenuti iz Zadra preko Velebita i Plitvičkih jezera u Križevce, što je iskoristio za usputno sabiranje kukaca.

Petar Novak bio je pretežno sabirač kukaca i stvorio je veliku i uredno sređenu zbirku. Vjerojatno je na takav način rada utjecalo to što nije imao visokoškolsku naobrazbu, pa nije uspijevao, iako je želio i pokušavao, raditi u nekom većem gradu gdje postoji muzej s potrebnom literaturom, zbirkama i drugim uvjetima za rad. Dio njegove zbirke koji se danas čuva u Hrvatskom prirodoslovnom muzeju u Zagrebu sadrži više od 80.000 primjeraka, a dio u Institutu za zaštitu bilja u Beogradu još 30.000 primjeraka kukaca. Primjerke svojih kukaca P. Novak slao je na determinaciju i provjeru brojnim specijalistima, prije svega svome školskom drugu i prijatelju **Giuseppeu Mülleru** (1880-1864) u Trst. Novakova korespondencija, pohranjena u Hrvatskom prirodoslovnom muzeju u Zagrebu, odnosi se na više od 100 imena najpoznatijih europskih entomologa.

U svojem užem usmjerenju P. Novak bio je koleopterolog i kao neumorni sabiratelj bio je i vrlo dobar poznavatelj kornjaša. Njegovo najvažnije djelo je

knjiga *Kornjaši Jadranskog primorja* što ju je objavila tadašnja JAZU 1952. god. (521 str.) te kao dodatak *Rezultati istraživanja kornjaša našeg otočja*, JAZU, posmrtno 1970. god. (58 str.). U prvoj knjizi objavljen je popis 3.834 vrste i nižih oblika kornjaša od Krka i Cresa do Bara i Ulcinja, na krasu i u pograničnom dijelu Bosne i Hercegovine sa zoogeografskim, fenološkim, ekološkim i biološkim podacima. U drugom djelu, na 71 otoku, otočiću i hridi (kao što su Palagruža i Jabuka) navedene su 2.114 vrste i niži oblici kornjaša. Od toga 207 vrsta (oko 10 %) pripada samo otočnoj fauni, a 65 vrsta (oko 3 %) može se smatrati endemima. U taj dodatak uključeno je i 111 vrsta koje nisu spomenute u knjizi 1952. god. P. Novak skupljao je kornjaše pretežno na planinama i u špiljama i tako otkrio veći broj novih vrsta od kojih je, koliko se moglo ustanoviti, čak 28 prozvano njegovim imenom.

Petar Novak skupljao je, osim kornjaša, i druge kukce. Tako je s **Eduardom Wagnerom** (1896-1978) iz Hamburga objavio dva rada (1951. i 1955) u kojima se navodi 428 vrsta stjenica, od kojih su 13 nove za znanost. S **Wilhelmom Wagnerom** (1889-1977), Eduardovim bratom, objavio je 1962. god. 135 vrsta cvrčaka (Cicadina) i 14 vrsta lisnih buha (Psyllina), od kojih su četiri vrste nove za znanost.

Koliko je značajan Novakov rad na skupljanju drugih kukaca vidi se iz nekoliko sljedećih primjera. Dio dvokrilaca (Diptera) koje je P. Novak skupio do II. svjetskog rata obradio je Talijan Giorgio Marcuzzi (1941) sa 76 vrsta, od toga 23 su nove za Dalmaciju. Dvokrilce skupljene od 1947. do 1961. god. obradile su Ágnez Draskovits (1965) i Valér Martinovich (1966) iz Budimpešte, što je posebno prikazano na drugom mjestu u ovome časopisu. Leptire (Lepidoptera) koje je sabrao P. Novak obradio je Bečanin Hans Rebel još 1919. i 1924/25. god. i prikazao preko 200 vrsta, među njima su i dvije nove vrste za znanost. Poljak J. Fudakowski ustanovio je (1930, 1932) iz Novakove zbirke 5 vrsta vodenih konjica (Odonata). Iz reda opnokrilaca (Hymenoptera) osice iz por. Chalcididae determinirao je Austrijanac Franz Ruschka, one iz por. Chrysididae Bečanin Stephan Zimmermann, a pčele (Apidae) determinirao je Talijan Giorgio Soika. Carlo Cori i Bruno Finzi obradili su 65 vrsta mrava (Formicidae), među njima je nova podvrsta *Messor structor novaki*. Corijeva zbirka nalazi se na Harwardskom sveučilištu u SAD. Fridrich Tippmann iz Beča u obradi strizibuba (Cerambycidae) (1952) ustanovio je novu vrstu *Acanthocinus novaki*. Obade (Tabanidae) obradio je J. Moucha (1959) iz bivše ČSSR. Može se reći da u gotovo svim europskim zoološkim muzejima možemo naći kornjaše koje je sabrao P. Novak.

Agronom Petar Novak bavio se i primijenjenom entomologijom. Opisao je mnoge štetne kukce u Dalmaciji. Najpoznatiji su njegovi napisi *Štetni insekti u Dalmaciji* 1928. god. (24 str.) i drugi dio 1931. god. (20 str.). U više od 20 većih ili manjih stručnih članaka opisao je štetnike na maslini kao maslininu mušicu, maslinina moljca i potkornjaka, zatim grozdove moljce, pipu skorovaču i medića na vinovoj lozi, medića na smokvi, žilogriza, klisnjake, zatim božje ovčice, argentinskog mrava, ali i peronosporu i pepelnicu na lozi te jedan rad, kao suautor, o ishrani ptica u Dalmaciji. Pisao je u raznim domaćim časopisima i izdanjima kao što su *Poljodjelski vjesnik*, *Poljodjelski odjel Vel. županije Split*, *Poljoprivredna kontrolna i ogledna stanica Split*, *Glasnik Hrvatskoga naravoslovnog društva* (Zagreb), *Godišnjak Biološkog instituta* (Sarajevo), *Larus* (Zagreb), *Glasnik Ministarstva poljoprivrede* (Beograd), *Zaštita bilja* (Beograd), zatim *Koleopterologische Rundschau* (Beč), *Bolletino della Società Adriatica di scienze naturali* (Trst), *Atti del Museo civico di storia naturale* (Trst), *Moniteur internationale pour la protection des plantes* (Rim) i dr.

* * *

Imao sam čast i priliku više puta biti u blizini Petra Novaka. Jednom sam ga i vozio na Plitvička jezera (u ruskom džipu). Bio sam i kod njega u Splitu. Vrlo susretljivo pomogao mi je u determinaciji kornjaša iz istarskih vinograda, što sam objavio u ovome časopisu (*Agr. gl.*, 1962, 5-7: 484-490) i tamo mu se zahvalio. Tom prilikom ostale su mi u sjećanju njegove riječi:

- Zašto tako žurite, kolega?

Takvo rezoniranje proizlazi, valjda, iz razlika između generacija u načinu života i rada (između nas je razlika od 47 godina). Slične razlike vjerojatno će postojati i kod generacija koje dolaze ili su već došle. Ali, one ne mogu biti prepreka za istinsko vrednovanje bogate baštine (ako je potrebno i kritički), koja je solidna osnova za nova istraživanja. Danas nitko tko proučava entomofaunu Dalmacije ne može mimoći Novakova djela. Jer, kao što je rekao prilikom dodjele *Diplome općine Split za životno djelo*, godinu dana prije smrti (!), 1967. god.:

- Kukaca ima mnogo, a entomologa malo.

A Petar Novak bio je jedan od naših najistaknutijih entomologa.

Slava Petru Novaku!

Branko Britvec